

Dealuri înalte, pante rezezi, culmi împădurite, platouri line cu gospodării, arături și livezi grele de rod, fânețe înmiresmate în miez de vară, pășuni cu turme de vite și oi, îmbrățișate de pâlcuri de pădure, o vale adâncă și umbroasă ce desparte dealurile piemontane ce văluresc semețe până la picioarele Muntelui Găina. La răsărit și la apus, de veghe, precum doi soldați uriași, împlătoșiți în zale lucitoare de oțel, stau semețe două cocoșe de piatră împădurite pe alocuri: Bulzul Bulzeștilor și cel al Tomnatecului. Un loc binecuvântat de Dumnezeu cu frumuseți multe, precum în rai: flori, verdeață, triluri de păsări, ape reci și proaspete în vreme de vară, dar cu viață aspră pentru locuitorii săi.

Și totuși, aceștia au trăit fericiți pe aceste locuri, sute de ani, până când s-au mutat cu toții în veșnicie. Au mai rămas doar casele lor și lăcașurile de cult, o vreme. Și livezile bogate. Bogate de tot. Ele, o vreme, n-au prins de veste că cei care le îngrijeau și cărora le ofereau an de an roade bogate și variate, cu miez zemos și parfumat, nu mai sunt. Din ofranda lor de fructe s-au ospătat păsările cerului, sălbăticiunile pădurilor, pământul ce-și primea înapoi în toamnă, ceea ce oferise pomilor în primăvară, iar uneori, câte un trecător rătăcit prin aste pustietăți. Apoi, s-au sălbăticit și ele, livezile.

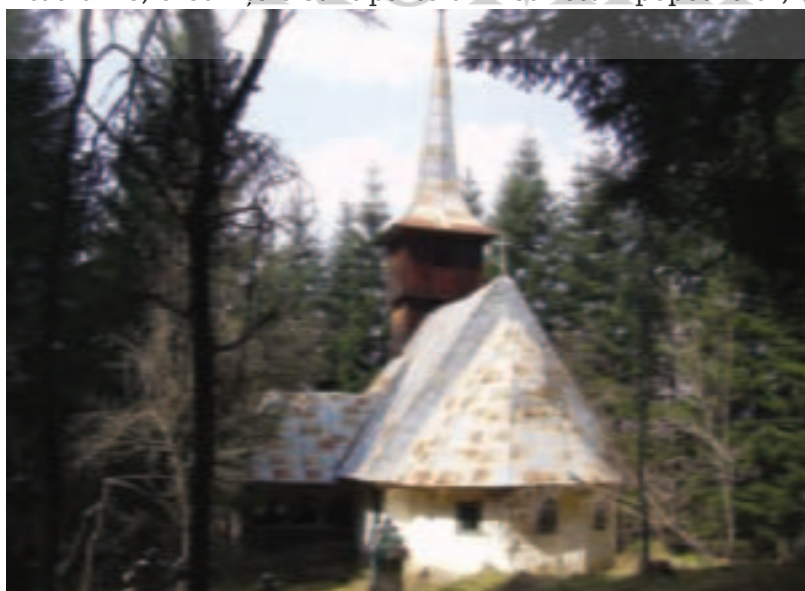
Au început să simtă pustiul care le cuprindea. Le-au năpădit mai întâi mușchii și lichenii, apoi spinii și rugii, ca într-un final să le înghită pădurile. I-au așteptat și au sperat ani de zile, dar oamenii nu s-au mai întors niciodată. Poate uneori la vremea cireșelor au tăbărit câțiva, ca sălbaticii, și le-au smuls sau tăiat crengile cu roade cu tot, schilodindu-i. Iar toamna unii meri sau peri au avut aceeași soartă. De mângâiat nu i-a mai mângâiat nimeni, doar arar câte o aripă de pasăre în timp ce-și lua zborul, după ce-și îndestulase gușa. Tomnatec, un nume cu aromă de toamnă, de roade pârguite. Poate de aici să-i vină denumirea? Nu știu. Îmi amintesc doar că cei mai bătrâni din jurul meu pomeneau cu admirație de locuitorii din Tomnatec (Tomnacic, pronunțau ei) ce veneau cu tot felul de fructe în târg la Brad, joia. Erau renumiți pentru soiurile lor de mere, de pere, de prune sau cireșe. Plecau miercuri de acasă, și se întorceau vinerea.

Presupun că urcau în culmea dinspre apus, treceau prin satul Grohot, iar de acolo, pe drumul tăiat în stâncă pe deasupra Cheilor Uibăreștilor, coborau în valea Bulzeștilor, treceau prin Uibărești, Ribița și ajungeau miercuri seara la Brad, cărând desagii grei în spinare, mai rar pe câte un căluț mărunț. Joia își făceau târguiețile, schimbau/vindeau târgașul, iar vinerea se întorceau înapoi spre casă. "Trec tomiticeni de la târg!" spuneau ribițenii, petrecându-i din priviri. "Oameni harnici și bogați!", mai adăugau apoi. O bogăție câștigată cu multă sudoare din creșterea animalelor și din roadele

livezilor. Din tabelele pe care le găsim în cartea "Munții Apuseni" a lui I. L. Ciomac și V. Popa-Necșa, publicată în anul 1936, aflăm că în perioada respectivă populația satului era de 809 persoane, dintre care, 190 erau capi de familie, iar suprafața agricolă a comunei era de 3.580 iugăre cadastrale.

Cu tot terenul accidentat și puțin productiv, locuitorii aveau 322 de iugăre de semănături și 1.396 iugăre de ogoare. Nu se specifică ce se cultiva pe aceste ogoare, știm doar că semănaseră în anul aceluși studiu, 30 de iugăre de grâu, 10 de porumb, alte 10 de ovăz și 8 de orz. Interesant, cartofii nu se cultivau la data aceea în niciunul din satele zărandene. Fac excepție de la regulă Luncoiul de Sus și de Jos, Podelele și Stejărelul, Baia de Criș, cu suprafețe în jurul a 10-20 de iugăre și Blăjeniul, cu 100 de iugăre de cartofi cultivate. Tomnatecul dispunea de 8 mori, iar Bulzeștiul de 28. Satul Tomnatec, atestat documentar la 1523, era alcătuit la început de secol XX din zece crânguri, în care trăiau aproximativ 300 de familii. Așa cum am văzut mai sus, când Ciomac și Popa-Necșa își fac cercetarea prin deceniul patru, mai sunt menționate doar 190 de familii. În deceniul cinci mai trăiau în sat 171 de familii, iar astăzi satul este pustiu, sau pe-aproape. În anul 1954, va fi împărțit din punct de vedere administrativ în Tomnatecul de Jos și Tomnatecul de Sus. Odată cu fiecare sat care moare, dispare o întregă spiritualitate ce poartă în spatele ei cel puțin zece milenii.

Dispare postamentul zdravăn, temelia de monolit a culturii moderne românești, cultura populară, identitatea nației române. Se duc rădăcinile puternice înfipte adânc în milenii, seacă izvoarele viguroase ale spiritului românesc. Se duc horele, doinele, cântecele, basmele și poezia populară, se duc dansurile, arta populară, se duc veșminte, unelte, obiecte, construcții, credințe și obiceiuri, mentalități, un anumit mod de "a fi" și de "a trăi" mult mai aproape de natură, integrat și conectat la ritmurile ei. E drept, odată cu toate acestea se duce și acel tip de viață "grea", cu lipsuri multe, fără bani lichizi, cu bunuri obținute toate prin muncă fizică zilnică, grea și istovitoare și fără să se iasă vreodată la "pensie". Doar că, pierzând toate acestea, uităm să fim noi. Împrumutăm totul de la "alții", iar confortul și îndeplănirea ne transformă adesea în roboți cu mișcări și acțiuni previzibile, corecte și sigure, dar lipsite de trăiri, emoții, sentimente. Sufletul devine tot mai sărac. De fapt, care suflet? Există așa ceva? Poate a existat cândva, în vremuri înapoiate cu "gândire retrogradă", dar astăzi ar fi chiar rușinos să mai amintim de astfel de lucruri. Și totuși, tradițiile, obiceiurile, ritualurile, credințele sunt parte din "sufletul" popoarelor, ca să ne întoarcem la "suflet".

Ca un revers al globalizării, toate popoarele europene își caută identitatea prin tradiții, luptând din toate puterile pentru a mai salva din puținul ce le-a rămas, pentru a nu deveni o masă amorfă. Noi avem mai mult, dar nu pentru mult timp. Ce astăzi lăsăm de izbeliște, mâine nu va mai fi, cu toate eforturile depuse mai târziu, într-un viitor incert, de a recupera trecutul. Astăzi ignorăm, aruncăm, terfelim, sau mai rău, vulgarizăm acest trecut din neștiință, nepricepere, comoditate sau nepăsare.

Până să ne trezim, vom pierde foarte mult(e). Dar să revenim la drumetia noastră. Înconjurată de o vegetație bogată, năpădită de tot felul de tufe, sufocată de copaci, se ivește într-o vreme, în apropierea văii și biserica satului. O construcție masivă de lemn, în stil arhitectonic ardelenesc, cu turlă înaltă cu foișor de lemn, din păcate, aflată într-o stare jalnică. O parte din acoperișul cândva acoperit cu șindrilă, se prăbușise. Prin ușa dinspre nord, am intrat cu teamă înăuntru.

O parte din grinzile acoperișului căzuseră în naos, sfârtecând bolta. Altarul era încă într-o stare relativ bună. Ba mai mult, sfinții în culori încă proaspete, refuzau să părăsească altarul, veghind încă o liturghie oficiată poate doar de păsările cerului. Bucăți de pânză pe care mai dăinuia câte o mână sau un picior de înger, fragmente de mantii sau aure, spânzurau pe pereți sau din bolta parțial prăbușită a naosului. Abia mai târziu, peste ani, am aflat că aceasta nu era singura biserică a satului. Mai exista una mai sus, pe dealul dinspre răsărit. În scurt timp, biserica din vale, s-a făcut una cu pământul vegetația înghițind-o și devorând-o. Când am trecut pe acolo, încă s-ar fi putut recupera pictura din altar, executată pe pânză în anul 1845 de către "Silaghi din Abrud cu fiii Isidor și Adamovici, Isir și Marc, Logi de la Cluj", după cum s-a consemnat în pisanie.

N-a fost cine să se ocupe de așa o treabă delicată. Încă eram în "tranziție". Altele erau prioritățile momentului. După vreo două decenii, am ajuns și la biserica din Tomnatecul de Sus. Încă mai eram în "tranziție". Doar că de această dată, nimeni nu mai știa "de la ce" și "spre ce" vom trece. Dar tot treceam și ne treceam și noi odată cu interminabila "tranziție". Pășim cu sfială în întunericul și liniștea mormântală din interior. În raza firavă de lumină a lanternei se ivește chipul lui Iisus. Trist, încoronat cu spini. Apoi Pilat spălându-se pe mâini. Soldați cu rânjete diabolice pe chip, în timp ce biciuiesc un trup vlăguit. Același trup căzut sub povara crucii. Apoi piroanele ce străpung mâini și picioare. Imaginile în culori vii, proaspete, parcă zugrăvite mai ieri, se înșiruie pe tăbliile de lemn ale cafasului.

Deasupra cafasului, pe peretele de apus, într-o mandorlă de culoare albă înconjurată de raze aurii și brâu de norișori albaștri, vegheat de doi apostoli, Iisus, în plină măreție, se înalță la cer. Pe boltă, deasupra capetelor noastre, este pictat Iisus Învățătorul binecuvântând, cu un chip adolescentin, într-un medalion înconjurat de patru serafimi, probabil cu rolul de Pantocrator. Spre nord, dintr-o pictură în mare parte deteriorată, aproape în mărime naturală, se ivește chipul Sf. Apostol Marcu, vegheat de un leu cu coamă bogată. Roată, pereții altarului sunt înconjurați de chipurile unor sfinți patriarhi în mărimi naturale, așezați fiecare sub o arcadă, despărțiți de coloane cu capitelluri corintice. Din istoricul bisericii aflăm că a fost construită probabil în anul 1805, după inscripția de pe clopotul mic: "Laudă pe Dumnezeu la biserica de sus, în Tomnatic, 1805".

Un alt an apropiat îl găsim notat în pisanie de pe peretele dintre pronaos și naos: "Această biserică s-au zugrăvit de Vig Andrei din Abrud, 1807 și de Sabo Mihai, Câmpeni, 1807". Probabil că biserica a fost ridicată cu câțiva ani înainte de a fi pictată, așa după cum ne-o confirmă și prezența ei în tabelele comisiei de catagrafiere Dosa, în care se menționează ridicarea unei biserici în "Tomnatyek" în anul 1803. Părintele Dobrei spune că, deoarece la recensămintele din anii 1805, 1829-1831, în Tomnatic apare menționat doar un singur edificiu de cult, acesta ar fi cel din Tomnatecul de Sus, cu hramul Buna Vestire. Din pisanie bisericii din Tomnatecul de Jos, cu hramul Sf. Nicolae, s-a aflat că aceasta a fost construită la 1839 și pictată în 1845, așa cum am arătat mai sus. În apropierea acesteia ar fi existat o biserică mai veche ce fusese renovată în anul 1784. Acest fapt apărea menționat pe o cruce de lemn fixată pe unul din stâlpii pridvorului noii biserici: "văleatul 1784 august 23" și "popa Nicolae". Vechiul edificiu, dispărut pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, apare menționat în conscripțiile din anii 1733, 1750, 1761-1762, 1769-1773.

Ca o concluzie la aceste informații, Biserica din Tomnatecul de Jos, astăzi complet dispărută, a fost ridicată în anul 1839, în apropierea locului în care la sfârșitul sec. al VIII-lea existase o altă biserică, dispărută și ea la acea dată. Iar Biserica din Tomnatecul de Sus, ridicată în anul 1803, fusese unicul

lăcaș de cult pentru o perioadă de peste 30 de ani, la începutul sec. al XIX-lea, atât pentru enoriașii din Tomnatecul de Sus, cât și pentru cei din Tomnatecul de Jos. Conform pisaniei din altarul bisericii Buna Vestire din Tomnatecul de Sus, în anul 1848 a avut loc o renovare a lăcașului de cult, înfrumusețându-se interiorul cu pictură nouă:

”În zilele înălțatului împărat Ferdinand, cinstit episcop de legea răsăriteană, Andrei Șaguna, protopop locului Iosif Bașa, paroh Ioan Draia. Pe cheltuielile obștii s-au zugrăvit această sfântă biserică de zugravul Selagescu Simeon de la Abrudbania și Moțoc Carol de la Brad, la anul Domnului 1848”. După alți ani, la 1863, cu ocazia altor lucrări de renovare, i se adaugă la intrarea dinspre sud și apus, foișoare din lemn, cu arcade. Sunt ca două brațe ce cuprind trupul zvelt al bisericii. Lăcașul are planul dreptunghiular, cu absida decroșată, de formă poligonală cu cinci laturi, cu trei mici ferestre pe trei dintre cele cinci laturi ale altarului. Acoperișul cu pante repezi, cândva acoperit cu șindrilă, astăzi are învelitoare de tablă, în parte deteriorată. Clopotnița se înalță deasupra acoperișului, având un foișor închis cu scândură, ce se continuă cu o fleșă înaltă, învelită și ea cu tablă, fleșă ce conferă construcției un aer de monumentalitate și zveltețe.

Pereții din lemn de brad, au fost așezați pe o fundație de piatră, tencuiți cu mortar cu var, apoi spoțiți cu lapte de var. În întregul ei, construcția este bine proporționată, respirând stabilitate, echilibru și suplețe. Impresionează în interior aerul ei de alt veac, conferit de dalele de piatră cu care este pavată, de ștergarele ce o împodobesc, de praporii vechi țesuți în război, de candelabrul pentru lumânări, din lemn pictat, de lumânările și sfeșnicele pictate de asemenea, probabil de mâna unui meșter țăran de la mijlocul secolului al XIX-lea. Deplângem și noi, alături de alți foști vizitatori ai bisericii, care și-au lăsat însemnările într-un caiet aflat la-ndemână, starea de fapt.

Urmăresc însemnările. Una dintre ele îmi atrage atenția în mod special: Mereu am fost prin aceste locuri, ca să văd ce mai dă rămă timp în trecerea lui neoprită. Biserica din Tomnatecul de Jos, acuzi nu mai este. Ce mare păcat! S-au dus oamenii și odată cu ei un monument de spiritualitate. Cât Dumnezeu oare va mai ține și pe acesta? (biserica din Tomnatecul de Sus). La temelia ei timpul lucrează lăsându-și amprente. Pe unde pot și pe unde nu pot, răufăcători răi golesc aceste monumente de podoabele lor. Banul este mai puternic la ei decât prețuirea acestor valori. Tomneticeni aveți, câți mai sunteți, grijă de acest sfânt lăcaș!, nota la 15 august 2001, profesorul Ionel Gomboș, din neamul tribunului lui Avram Iancu-Ioan Gomboșiu, cum se exprimă chiar el. A fost însoțit în drumetia sa, de: Faur Andreea Diana, Răchită Alexandra Ioana, Stoica Ciprian. Noi ce am mai putea adăuga? Un monument cu valoare istorică și de arhitectură, o bijuterie pierdută în sălbăticia pădurii.

Monica Dușan